

med obema vojnama. Posebno zanimive so se mi zdele epizode, ki govorijo o občasnem zelo močnem nasprotovanju prebivalstva državi. Čelik na primer opiše spopade orožnikov z domačini, ki so se izogibali vpoklicu v vojsko ali pa plačevanju trošarine. Pri takšnih incidentih je bilo neredko na obeh straneh uporabljeno strelno orožje in padle so tudi žrtve. Poleg tega so orožnike in politične oblasti skrbeli resnični in domnevni privrženci pokojne Avstrije. Dobrepoljska dolina je tako veljala za *Šušteršičevo-habsburško gnezdo* (vladi nasprotni naj bi bili celo tamkajšnji orožniki), poveljstvo ljubljanskega orožniškega polka pa so skrbele slike cesarja Franca Jožefa, ki so bojda še visele v mnogih zasebnih stanovanjih. Strah pred avstrijsko nostalgijo je včasih dosegel prav komične razsežnosti. Leta 1922 je Ivana Hribarja in pokrajinsko upravo prestrašila etiketa na šampanjskih steklenicah. Gornjeradgonska firma Clothar Bouvier je na njih namreč še vedno uporabljala krajevno oznako: *G. Radgona, Štajersko*. Pozneje, v času razcveta jugoslovanskega integralizma, so orožniki preštevali izobešene jugoslovanske in (prepovedane) slovenske, *plemenske* zastave. Seveda pa so se ves čas v glavnem ukvarjali s povsem običajnimi policijskimi opravili: iskali so storilce kaznivih dejanj, skrbeli za varen promet in za javni red.

Knjiga *Slovenski orožniki : 1918–1941* prinaša mnogo novih informacij o temi in poklicu, ki nista bili ravno v središču zanimanja raziskovalcev, in kljub navedenim pripombam jo lahko vsem, ki jih zanimajo orožniki in njihova zgodovina, le priporočim v branje.

Rok Stergar

B o ž o R e p e, Jutri je nov dan : Slovenci in razpad Jugoslavije. Ljubljana : Modrijan, 2002. 459 strani.

Knjige s tako vsebino ter obravnavanjem časa ter historičnega dogajanja, do katerega za marsikaterega zgodovinarja in laika še nimamo dovolj velike historične distance, si še ne tako dolgo tega v slovenskem zgodovinopisju ne bi mogli predstavljati. Mnogi zgodovinarji bi tako delo raje prepustili politologom, sociologom, antropologom in kar je še podobnih družboslovno-humanističnih strokovnjakov, ali pa kar spominom akterjev. Zato je še toliko bolj razveseljivo, da je v zadnjih dobrih dveh desetletjih, odkar smo se na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete začeli sistematično ukvarjati s tako imenovano povojno zgodovino, vendarle dozorelo tudi med zgodovinarji spoznanje, da je zgodovina vse, kar se je zgodilo do včeraj. S tem je tudi najbližja preteklost postala področje zgodovinarjevega dela. Več kot deset doktorjev znanosti, ki so v tem času, vsi iz te problematike, doktorirali na katedri za sodobno zgodovino Oddelka za zgodovino na FF, čeprav bi lahko študij opravili širom po svetu, so dokaz in garancija za dobro delo tudi v naprej. Velika večina, skupaj z avtorjem te knjige, sodi med najboljše poznavalce zgodovine tega časa. Ne bi smelo zveneti neskromno, če zapišem, da je k temu kar nekaj prispevalo tudi šolanje na FF.

Obsežna (459 strani) monografija nesporno vodilnega in najbolj plodovitega strokovnjaka za najnovejšo slovensko in jugoslovansko zgodovino pri nas, je napisana domala v celoti na primarnih virih in po temeljiti analizi, sintetično zajema tvarino. To mu je uspelo, kljub temu, da je ob tem v celoti opravil tudi pedagoško delo s študenti, od tistega najbolj elementarnega do podiplomskega, torej tistega, ki bojda bolj pristoji glavno-poklicnim raziskovalcem na inštitutih. Lotil pa se je teme, ki se je lotevajo le »najbolj hrabri« med zgodovinarji. Teme, o kateri ima vsak, ki je dogajanje opisano v knjigi so-doživljal svojo, »pravo« sliko. Zato ni dvoma, da bo imelo Repetovo delo množico potencialnih bralcev in kritikov. Ocenjevali ga bodo po tem, koliko se je njegova znanstvena resnica približala zgodovinskemu spominu večine. V celoti zagotovo ne, saj gre za dve nasprotujoči si pojmovni kategoriji, eno, ki je subjektivna in drugo, ki temelji na objektivizmu. Tega Repetovem delu ne manjka, saj sliko historičnega dogajanja prikazuje tako, kot se kaže iz virov. Kljub temu pa prepušča avtor, čeprav ima, kot odličen poznavalec obravnavane zgodovinske tematike do nje jasno opredeljena stališča, dokončno interpretacijo historičnega dogajanja bralcu. To je po mojem mnenju najpomembnejša metodološka vrednost Repetovega dela. V podatkovne podrobnosti njegovega dela se ne bom spuščal, saj najbrž ni dvoma, da jih bodo udeleženci tega dogajanja dopolnjevali in morebiti celo popravljali. Vsekakor pa so njegovi podatki, podatki primarnih virov, ki jim zgodovinar mora verjeti, če ni drugih enakovrednih na voljo. Časi, ko so le akterji zgodovinskega dogajanja imeli v lasti resnico in si bil dober zgodovinar le, če si zapisal njihovo resnico, pa so upam za nami.

Svojo knjigo je Repe poznavalsko razdelil v poglavja, ki zajemajo ključne vsebine naslovne problema-

tike in jih pravzaprav ne moremo razvrstiti po pomembnosti. Vsako med njimi je za vrednotenje predstavljenega dogajanja nujno. V prvem obdeluje Repe čas po drugi svetovni vojni v Jugoslaviji skozi prizmo slovenskega odnosa do federacije, od leta 1945 do njenega razpada. Kljub malo prej zapisanemu pa se zdi drugo poglavje »Oblast in opozicija« morda med vsemi najpomembnejše za razumevanje mnogim zunanjim opazovalcem in nekaterim domačim sodobnikom, težko dojemljivega, mehkega, nekrvavega in nelustracijskega prehoda iz omiljene oblike »ljudske demokracije« v pluralno, strankarsko demokracijo zahodnega tipa. Repe je v tem poglavju orisal vse pomembnejše dejavnike v odnosu oblast:opozicija. Od vloge katoliške cerkve in vzpona civilne družbe, do delovanja opozicije pod nadzorom SDV in najvišjih državnih in partijskih organov ter pomena novorevijašev, pisateljev, itd. Pojasnil je še fenomen konsenza pod »marelo« SZDL, prelevitev ZK iz partije v stranko in prihod Demosa na oblast. Glede na zapisano je nesporna njegova ugotovitev v razdelku »Homogenizacija po slovensko«: »Leto 1988 je bilo od vseh let v osemdesetih najbolj nabit z dogodki in v zgodovinskem smislu prelomno. V Sloveniji se je začela nacionalna homogenizacija, hkrati pa boj za oblast in z njim povezan vpliv na javnost... Center politične homogenizacije je postal Odbor za varstvo človekovih pravic...«¹ Preobrat je bil namreč mogoč le zaradi homogenizacije vseh političnih sil v Sloveniji in obeh polov, ki sta eden drugega nujno potrebovala, čeprav sta si nasprotovala.

Sočasno s političnim prestrukturiranjem na Slovenskem, ki je ideološko-politično vodilo v neko drugačno državo, se je odvijal tudi proces, ki ga avtor v tretjem poglavju imenuje »Gospodarski razpad države«. V razmeroma kratkem poglavju (24 strani), ki mu avtor posveča moto, citiran po enem od del kolega Jožeta Prinčiča, sicer pa znanem tudi že od prej in od drugod, o Markovičevi viziji Jugoslavije kot konvoju, v katerem mora biti hitrost prilagojena najpočasnejši ladji, obdeluje vsaj tako pomembne razloge za razpad Jugoslavije in drugih komunističnih držav, kot so bili ideološko-politični. V osemdesetih letih, ki jih pretežno obravnava Repe, so bili prav gospodarski razlogi in tisto, kar sam pravilno poimenuje »diktat svetovnega kapitala«, morda najmanj viden in najmanj razvpit, a ključen element za razumevanje razpada Jugoslavije. Srbska gospodarska vojna proti Sloveniji, Markovičeve reforme in privatizacijski spopadi, kot jih opisuje Repe, so v mnogo čem jugoslovanski notranje politični odrazi zunanjih gospodarskih pritiskov in hotenj mednarodnega okolja. Na drugi strani pa je gospodarsko osamosvajanje Slovenije pomenilo zanjo »biti ali ne biti«. Iz tega kar je v tem poglavju zapisal Repe jasno izhaja, da osamosvojitve Slovenije ni bil le političen, temveč najbrž prav toliko tudi gospodarski projekt in s tem tudi velik riziko. Razpad Jugoslavije naj bi namreč po črnogledih napovedih pomenil za Slovenijo ekonomski propad in na tem področju je bila Slovenija zelo občutljiva. In to so v Beogradu dobro vedeli še posebej po sprejetju Brionske deklaracije.

Ne poznam slovenskega zgodovinarja, ki ne bi bil prepričan, da je bil uspeh osamosvojitve Slovenije odvisen od (mednarodno) pravne osnove, na kateri je bila izvedena. Repe je tej tematiki posvetil poglavje »Ustavna osamosvojitve Slovenije«. Zgodovinarji dobro vemo, da Država SHS iz leta 1918 ni mogla zaživeti tudi zato, ker ni bila dovolj mednarodno priznana. Tudi Slovenijo bi čakala taka usoda, če ne bi njena osamosvojitve bila (mednarodno)pravno neoporečna. Vsi tuji opazovalci, predstavniki ES in ZDA ter tuji sogovorniki v času osamosvajanja, so močno poudarjali, celo kot »conditio sine qua non« postavljali, (mednarodno)pravnost takega postopanja. Kaj je na notranje političnem planu o tem napravila Slovenija sama, govori Repe v razdelkih o ustavobraniteljstvu, spremembi zvezne ustave leta 1988, ustavni alternativni, amandajih k slovenski ustavi, deklaraciji o suverenosti in »podvinski« ustavi ter o plebiscitu. Repe se v besedilu nekako pridružuje presoji tistih, ki so trdili, »da bo ustavnopravno osamosvojitve moč hitreje in laže doseči s plebiscitom kot s sprejetjem nove ustave.«² To se je seveda pokazalo kot pravilno, čeprav zagotovo ne more biti dvoma, da je mogel biti plebiscit resnično verodostojen le potem, ko je bila sprejeta določba, da je plebiscit uspešen, če zanj glasuje vsaj 51 odstotkov vseh glasovalnih upravičencev. Odgovor na vprašanje, ali bi bil še bolj kredibilen, če bi stavku, na katerega je bilo treba odgovoriti z da ali ne – »Ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država?« dodali še v ustavni komisiji predlagan oklepaj – »Ali naj se Republika Slovenija izloči iz SFRJ ?«³ pa ne sodi več v zgodovinarsko analizo.

Najbolj strašljiva in na konkretni človeški ravni najbolj boleča izkušnja slovenskega prebivalstva v poznih osemdesetih letih in na začetku devetdesetih let, je bil odnos med JLA in Slovenci. Temu poglavju,

¹ Str. 108.

ki mu je Repe po pravici posvetil največ pozornosti in obsega skoraj polovico (214 strani) njegove knjige, je dal naslov »JLA in Slovenci«. Kot moto tega dela svoje raziskave si je izbral enega od zaključkov na 13. kongresu ZKJ iz leta 1986, po katerem naj bi imela JLA »vse pravice da prevzame vodenje države«, če tega niso sposobne Zveza komunistov in druge družbeno politične sile. To se je res zgodilo, čeprav v slovenskem primeru v nekoliko milejši obliki, kot kasneje v drugih delih Jugoslavije. Da se je JLA Sloveniji, skupaj s srbsko politiko, odpovedala, je rešilo marsikatero življenje. Čeprav so imeli spori med JLA in Slovenijo, kot v prvem razdelku (»JLA-edina oborožena vojaška formacija«) tega poglavja pojasnjuje Repe, korenine že v času ob koncu druge svetovne vojne, ki so se nadaljevali v osemdesetih letih v bojih za uporabo narodnih jezikov (razdelek: »Armada nič več kot solza čista«), so ob izbruhu izziva »...da zaustavi nemile dogodke« t.j., da reši Jugoslavijo pred propadom, dosegli kulminacijo v prvi polovici leta 1988 (razdelek: »Noči dolgih nožev«). Tisti, ki smo te čase aktivno doživeli še pomnimo Mladinino naslovnico z napisom »Mamula go home!« Vse skupaj pa je doseglo svoj vrh v procesu proti četverici in vsem kar se je dogajalo okoli njega. Najbrž se je šele takrat med ljudmi začela JLA spreminjati iz »ljudske vojske«, ki je gradila vodovode in ceste, v »sovražno armado«. Marsikateri civilist in aktivna vojaška oseba je to težko dojel. Repe se seveda ni mogel spustiti na raven analize usod posameznikov na obeh straneh, ki bo zagotovo težje izvedljiva, kot je ta zapisana v knjigi.

Repe ob tem točno ocenjuje (razdelek: »Poskus »kosovizacije« Slovenije«): »Dogajanje v zvezi s procesom je za armadno vodstvo pomenilo konec upanja, da se bo s slovensko oblastjo mogoče karkoli dogovoriti, in tudi konec tihega pričakovanja, da med slovenskimi politikami obstajajo razlike, na katerih bi bilo mogoče graditi, saj se je celo v federaciji najvplivnejši slovenski funkcionar Stane Dolanc, ki so ga nekateri mediji v Sloveniji stalno kritizirali zaradi progugoslovanstva, v Beogradu le s težavo soočil z aroganco federalnih in zlasti armadnih funkcionarjev. Slovenija je v očeh armadnega vrha, vse bolj pa tudi političnih funkcionarjev, v drugi polovici leta 1988 postala »drugo Kosovo«. ⁴ Tako stališče JLA je zagotovo pomenilo eno tistih prelomnic, ki so najpomembneje vplivale na razvoj kasnejših dogodkov. Drugo tako prelomnico pa je Repe opisal v razdelku »Izgubljena ideološka domovina«, ko je slovenska delegacija januarja 1990 zapustila 14. izredni kongres ZKJ. S tem ni bilo več ZKJ, t.j. »ideološke domovine JLA«. Partija v JLA je sicer še naprej, vsaj formalno, delovala do konca leta 1991, vendar ni bila pravzaprav nikomur odgovorna.

Od tu naprej je šlo le še v smer spopada. Slovenske priprave in zadevne politično-vojaške aktivnosti obeh strani popisuje avtor v razdelkih »Razorožitev slovenske TO«, »Nesoglasja ob slovenskem obrambnem konceptu«, »Načrti in ukrepi JLA konec 1990 in na začetku 1991«, »Zlomiti Hrvaško in Slovenijo«, »Vojska koraka, govori in ne napravi ničesar« in »Strahljivca v celem ni imel števili«, v katerem govori o sprožitcu vojaškega spopada, carinski vojni. France Bučar je bil prav zaradi carinske vojne med zveznimi organi in Slovenijo prepričan, da se Slovenija lahko »prvič neposredno sooči s fizično silo federacije.« ⁵

In res je bil povod za policijsko, carinsko in vojaško intervencijo v Sloveniji 27. junija 1991, prav pobiranje carin in nadzor mejnih prehodov. Tu sta našla Zvezna vlada in vrh JLA popolnoma skupen jezik (razdelek: »Približevanje zvezne vlade vrhu JLA«) in mogel se je začeti »Pohod na meje«, kakor razdelek o začetku vojaške intervencije v Sloveniji imenuje Repe. Zadnji trije razdelki – »Oborožen odpor Slovenije«, »Od spopadov do mirovnih pogajanj« in »Ali lepa Jugoslavija ali samostojna Slovenija?« – v knjigi so posvečeni bojem v Sloveniji vse do odhoda zadnjega vojaka JLA 26. 10. 1991.

Zadnje poglavje knjige je po obširnosti drugo največje, njegova vsebina pa vsaj tako pomembna kot vojaški spopad za osamosvojitve Slovenije: »Mednarodni vidik slovenske osamosvojitve«. Repe ni slučajno za moto tega poglavja izbral dve izjavi nekdanjega italijanskega zunanjega ministra in enega od posrednikov ES v začetku jugoslovanske krize Giannia de Michelisa, da bi prikazal vso težavnost prvih slovenskih samostojnih korakov. Ta italijanski politik je bil leta 1991 prepričan, da Sloveniji še petdeset let ne bo priznana samostojnost, deset let kasneje pa je razočaran, da se njegova napoved ni uresničila, izjavil: »Mislim tudi, da je bila napaka prehitro priznanje Slovenije in Hrvaške, kar sta v bistvu izsilila Nemčija in

² Str. 194.

³ Str. 191.

⁴ Str. 227.

⁵ Str. 278.

Vatikan».⁶ V razdelkih tega poglavja Repe ni izpustil nobenega pomembnega mednarodno-pravnega koraka Slovenije ali mednarodne skupnosti. Z metodološko nujnim historičnim uvodom o slovenski zunanji politiki pred letom 1990, bralca uvede v vso težavnost poti Slovenije k pridobitvi mednarodnega priznanja, pri kateri sta najpomembnejši vlogi odigrala Milan Kučan in Dimitrij Rupel (razdelek: »V Bruselj prek Ljubljane in ne prek Beograda«). Minuciozno opisuje začetno nasprotovanje tako mednarodne skupnosti, zlasti ZDA, pa tudi ES ter seveda zvezne Jugoslavije (razdelek: »Jugoslavija mora biti enotna in demokratična«), po priznanju. Nadaljuje s predstavitvijo zagrebških pogovorov o usodi Slovenije in Hrvaške, tako s predsednikom Tuđmanom, kot »evropsko trojko«. Popisuje morda že pozabljeno »aroganco« Van den Broeka (razdelka: »Pogajanja v Zagrebu«, »Evropska »trojka« drugič v Zagrebu«), naklonjenost in pomoč Genscherja (razdelek: »Genscherjev neuspeli obisk v Sloveniji in njegove posledice«), največ pozornosti pa je posvetil času in dogajanjem od obiska tretje evropske misije, tiste najbolj znamenite, na Brionih pa vse do Haaške mirovne konference ali konference o Jugoslaviji in prelomnim sklepom Badinterjeve komisije (razdelki: »Tretja evropska misija: Brioni«, »Med brionsko deklaracijo in konferenco o Jugoslaviji«, »Haaška konferenca« in »Odločitev Banditerjeve komisije in mednarodno priznanje«). Ne vem če je mogoče bistveno bolje pričarati ta napeti in usodni čas od začetka julija do konca decembra 1991 oziroma srede januarja 1992, ko je bila Slovenija mednarodno priznana. To je bil čas, ko se je, kot piše avtor »... Vprašanje priznanja nagibalo zdaj na eno, zdaj na drugo stran...«⁷ Najbrž tudi kaj bistveno novega ali kaj takega, kar bi bistveno spreminjalo začrtano zgodovinsko sliko, ni mogoče dodati. Kljub temu se je Repe odločil, da doda še eno poglavje, v katerem je na kratko obdelal odnos, kot je zapisal v naslovu razdelka »pomembnejših držav« do osamosvojitve Slovenije. Tu najdemo prikazano politiko Nemčije in Avstrije, ki imata največ zaslug za mednarodno priznanje Slovenije, pa tudi Nizozemske, Italije, ZDA, ki so bile slovenskemu osamosvajanju v prvi fazi nenaklonjene in celo nasprotujoče, nadalje Sloveniji naklonjeno politiko Madžarske, omahujočo Francije in dolgo zadržano politiko Vatikana.

Repetova monografija je zgodovina. Zgodba o nekem usodnem času ne samo za Slovenijo. Je nekakšna predzgodovina krvavih dogajanj na Balkanu, ki so sledili. Je uravnotežen prikaz časa slovenske politične homogenizacije, ko je šlo še »za stvar« in so bili strankarski interesi potisnjeni ob rob. Knjiga pa ni zanimiva le zaradi napetih dogodkov, ki jih opisuje, temveč tudi zaradi, lahkotnega, berljivega, a znanstveno neoporečnega stila avtorja. Čeprav je delo nabito s podatki in dogodki, jo je mogoče vzeti v roke tudi samo za širitev splošne izobrazbe. Zgodovinarjem, akterjem dogajanja in drugim strokovnjakom družboslovnih in humanističnih ved, pa bo zagotovo služila kot dragocen znanstveni priručnik. Morda pa se bo kateri od bralcev, tako kot sem se jaz, vprašal, zakaj v knjigi ni več faksimilov ali širših citatov originalnih, uporabljenih virov. Zagotovo je avtorju za kaj takega zmanjkalo prostora. Ni pa na to pozabil. Treba bo vzeti v roke njegovo drugo delo, ki je pravkar izšlo v zbirki Viri: »Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (I. del: opozicija in oblast)«, Ljubljana 2002. V njem so objavljeni ključni viri vsaj za del časa in dogajanja, ki ga opisuje v tej knjigi. S to drugo publikacijo in v knjigi dodanem razdelku s kronologijo pomembnejših dogodkov od 1974 do 1992, obsežnim seznamom virov in literature, imenskim kazalom in razrešitvijo uporabljenih kratic in okrajšav, pa so tudi študentje dobili učbenik, pravzaprav prvega po delih našega učitelja Metoda Mikuža. Več kot je Repe storil za osvetlitev te problematike, zgodovinar le stežka stori.

Dušan Nečak

⁶ Str. 319.

⁷ Str. 382.